

др Божица Славковић Мирић*

Виши научни сарадник

Институт за новију историју Србије

ГРАД ПРИЗРЕН И ОКОЛИНА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА**

Апстракт: У периоду између два светска рата, Косово и Метохија били су део Јужне Србије, а затим део Вардарске, Зетске и Моравске бановине у оквиру југословенске државе. Призрен и његова околина били су део Вардарске бановине. Призрен је представљао развијен трговински и занатски центар, али је у годинама пред Други светски рат био у опадању. У раду се уз помоћ литературе и архивских извора даје преглед економских, саобраћајних, просветних, здравствених и свакодневних прилика у граду Призрену и околини. Сав напредак и покренута модернизација били су прекинути избијањем Другог светског рата, а бановине су престале да постоје.

Кључне речи: *Други светски рат, Призрен, Шарпланински срез, Косово и Метохија, Краљевина Југославија.*

Простор и природно кретање становника

Територија Косова и Метохије 1921. била је у саставу Јужне Србије, у оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Обухватала је Призренски округ, Метохију, Звечан и део Скопља (Качанички срез). У Призренски округ улазили су општина Призрен и Горски, Подгорски, Подримски, Хаски и Шарпланински срез.¹ На основу првог општег пописа урађеног 31. јануара 1921. обухваћено је 11.692.730 становника Краљевине СХС. На Косову и Метохији било је евидентирано 439.010 становника

*bozica.slavkovic@gmail.com

**Рад је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС а на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2022. години бр. 451-03-68/2022-14/200016 од 4. 2. 2022.

¹ Владимир Симеуновић, *Становништво Југославије и социјалистичких република 1921–1961*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1964), 16, 23; Горан Николић, ”Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата”, *Нова српска политичка мисао*, 2006 (дебате).

који су били распоређени на територији Јужне Србије. У Призренском округу био је 96.781 становник (док је у Звечанском округу било 70.137, у Косовском 171.285, Метохијском 90.080 и Качаничком срезу 10.727 становника).² У Попису 1921. није било могуће утврдити националну структуру становништва Косова и Метохије, јер није било питања о националној припадности. Према матерњем језику, било је 113.848 (26,6%) Срба, 278.411 (65,0%) Албанаца и 27.910 (6,5%) Турака. Осталих народности било је 8.084 (19%), од којих 184 Словенца, 401 Цинцарин (у Вучитрну, Митровици, Приштини, Урошевцу, Липљану, Призрену и Пећи) а 7.385 је убележено у категорију „остали и непознато”. На основу конфесија било је 349.028 муслимана (74,4%), православних 92.951 (21,7%), католика 15.783 (3,7%) а осталих 510 (односно 1%, од којих је било 427 мојсијеваца). У Призрену и у околини живели су и Албанци католичке вере. Турака је било углавном само у Призрену, косовским варошима и у Горњој Морави.³

Законом из 26. априла 1922. Краљевина СХС била је подељена на 33 области уместо дотадашњих покрајина. Територија Косова и Метохије ушла је у састав Косовске, Рашке, Скопске и Зетске области.⁴ Након завођења шестојануарске диктатуре, Краљевина Југославија је подељена на девет бановина. Косово и Метохија ушле су у састав Вардарске (срезови Гњилане, Гора, Грачаница, Каменик, Неродимље, Подгора и Шар-планина), Зетске (срезови Дреница, Ђаковица, Исток, Косовска Митровица, Пећ и Подрима) и Моравске бановине (срезови Лаб и Вучитрн). Дакле, Призрен и околина припали су Вардарској бановини. На оваквом простору обављен је општи попис 31. марта 1931. када је на територији Косова и Метохије евидентирано 552.064 становника.⁵ У Краљевини Југославији је, према попису, било укупно 13.934.038 присутних становника.⁶ Највише пописаних је изјавило да својим матерњим језиком сматрају албански 331.549 (60,01%), затим српски 179.524 (32,05%).⁷ У Шарпланинском срезу 1931. било је 7.815 кућа, 8.012 домаћинства, 22.905 мушких и 23.249 женских, односно укупно 46.154

² Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921 (Београд: Општа државна статистика, 1932); Миленко Филиповић, „Етничке прилике у Јужној Србији”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*, (Скопље : Штампарија „Јужна Србија“, 1937), 428; *Илустровани званични алманах - шематизам Зетске бановине* (Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине, 1931), 54–55.

³ Филиповић, *н.д.*, 432.

⁴ *Службене новине Краљевине СХС*, бр.22, Београд 1922.

⁵ Симеуновић, *н.д.*, 27.

⁶ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1, Присутно становништво, број кућа и домаћинства (Београд: Општа државна статистика, 1937), IX.

⁷ Николић, *н.д.*

становника.⁸ Број Срба у Призренском срезу био је 15.256, а Албанаца и Турака 32.429 (једино је Косовско-митровачки срез имао Срба 22.245, а Албанаца и Турака 10.623).⁹

Простор Косова и Метохије имао је карактеристике традиционалног и патријархалног друштва у коме су биле високе стопе наталитета, морталитета и смртности одојчади. Просечна породица бројала је више од седам чланова, а статистички – четворо деце по браку.¹⁰ Према подацима статистике, стопа наталитета сведена је на ниво испод 40 промила тек у другој половини 1930-их година.¹¹ Наталитет је стабилизован доласком колониста који су имали нижи природни прираштај, али и модернизацијским процесима који су захватили и косовско-метохијско друштво (са 37,5 % у 1931. на 31,5% у 1939). Призрен је имао највећи природни прираштај, а најмањи Пећ.¹² Морталитет се смањио пре свега захваљујући просвећивању становништва и унапређивању здравства, народне хигијене и животног стандарда (У Призрену је од 1934. до 1937. био +829, а од 1936 до 1939. +674).¹³

Град Призрен и његов значај

Према Закону о општинама из 1933, у Краљевини Југославији било је 76 градских општина, а свака је морала имати најмање 3.000 становника, изузимајући оне где теренске прилике то нису допуштале.¹⁴ Варошице су махом биле седишта општина које су се развиле из некадашњих седишта срезова. На Косову и Метохији то су били Дечани, Исток, Драгаш, Србица, Сува Река, Витина, Качаник, Косовска Каменица, Јаћево, Лепосавић, Подујево, Глоговац и Клина. У вароши су спадале Ђаковица, Вучитрн, Ђиљане и Урошевац. Градови су били Пећ, Призрен, Приштина и Косовска Митровица. Призрен је према статистичким подацима из 1929. имао 16.414 становника.¹⁵

⁸ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1, 8, 10–12.

⁹ Архив Србије, БИА, III, ф. 121, Реферат о националним мањинама, Арнаути на Косову и Метохији.

¹⁰ *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1929*, књ. 1, (Београд: Општа државна статистика, 1932), 116–121.

¹¹ Горан Пенев, *Жена и рађање на Косову и Метохији*, (Београд: Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, 1998), 9, 13–14.

¹² *Статистички годишњак 1938–1939*, књ. 9, (Београд: Краљевина Југославија, Општа државна статистика, 1939), 138–145; *Статистички годишњак 1940*, књ.10, (Београд: Општа државна статистика: Државна штампарија, 1941), 106–112

¹³ *Вардар*, 9. јул 1933, бр. 99, 7.

¹⁴ *Вардар*, 22. децембар 1934, 1; *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1929*, 60.

¹⁵ Татомир Вукановић, *Срби на Косову*, књ. 2, (Врање: Нова Југославија, 2007), 11; Али Хадри, *Косово и Метохија у Краљевини Југославији*, (Београд: б.и, 1969), 65.

У периоду 1921–1931, због навале сеоског становништва у градове крајем 19. и 20. века (одлазило се са села због несигурности под турском управом), проценат варошког становништва на територији покрајине Јужне Србије био је око 24%.¹⁶ Међутим, с обзиром на иселавање муслиманског становништва након балканских ратова, многе вароши имале су мање становника у односу на 1910. годину. Ово смањење броја становника није изазвао само наведени разлог већ и однос поједних градова према њиховом залеђу измењеном новим границама. Тако је Призрен 1910. имао 18.174 становника, а 1921. 16.433.¹⁷

Град Призрен имао је, према државној статистици од 1921. године, 21.244 становника, а према К. Костићу 30.280.¹⁸ Према попису из 1931. имао је 122 улице, 3.910 кућа и 18.956 становника (4.232 православних, 1.029 римокатолика, 11.329 муслимана и 11 Јевреја).¹⁹ Општина је подигла хидроелектричну централу, кланицу, отворену пијацу и сточну пијацу, град је имао стари водовод и канализацију. Приватном иницијативом је била подигнута основна школа, три читаонице, Соколски дом, женска радничка школа, Народно купатило и зграда царинарнице. Држава је подигла Гимназију, Окружни суд и Расадник.²⁰

Призрен је, поред Скопља, био други царски град на Југу, који је имао богату привредну, политичку, верску и културну традицију. Григорије Божовић истиче да је „Све друго било чаршија или касаба само је Призрен увек био град и за Србина и за Турчина”.²¹ Туристичка ревија Вардарске бановине *Југ*, описује Призрен као „најлепше место наше земље. Он вас на први поглед очарава. Не знате чему више да се дивите да ли горњем амфитеатралном делу града са стрмим, узаним и кривудаваим улицама и карактеристичним кућама или пак доњем делу који лежи у равници на Призренској Бистрици чији многи јазови и поточићи протичу кроз домове и дворишта Призренаца. Ако сте имали срећу и у Призрен дошли у среду, када је пазарни дан онда ћете у пуној светлости да видите како се Исток меша са Западом, како поред живописних народних ношњи наших сељанки

¹⁶ Арх. Ј. Михаиловић, „Развитак градова и варошица од ослобођења до данас”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*, (Скопље : Штампариа „Јужна Србија”, 1937), 799.

¹⁷ *Дефинитивни резултати пописа 1921*, 86–120; *Дефинитивни резултати пописа 1931*, књ.1, 98–106; М. Стојадиновић, „Кретање становништва у градовима Краљевине Југославије”, *Савремена општина*, 1931, 377–384.

¹⁸ Михаиловић, *н.д.*, 812.

¹⁹ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед* (Скопље: Краљевска банска управа, 1931), 7, 19.

²⁰ Михаиловић, *н.д.*, 812.

²¹ Григорије Божовић, *Слике Косова и Метохије: путописи и репортаже* (Приштина: НУБ ”Иво Андрић”, 2006), 59–61.

промичу Арнаутке и муслиманке покривене чаршавом и ферецом, како су се Срби, Турци, Арнаути, Цинцари и Цигани измешали у једну шарену, занимљиву гомилу... и нећете знати чему више да се дивите људима или предметима које они износе на продају.”²² Захваљујући свом положају, био је предодређен да игра велику улогу и у средњем веку и касније. Цветале су трговина и занатство, чувена израда оружја, златарски и филигрански занат, прерада коже и познати „без”, свилено платно. Од стварања Албаније привредни живот Призрена је полако малаксавао, јер је почео полако да се расељава. У *Радничким новинама* наглашавало се лоше привредно стање града „Ликвидиран је велики број трговачких и занатски радњи и призренско радништво је захватила незапосленост. Призрен и околина нису куповали филигранске производе већ су то чинили туристи на приморју и већи градови у иностранству. Није имао ниједног фабричког оцака, само мале занатске и трговачке ћепенке”.²³ Слично истиче и дописник из Скопља „У Призрену су се рушиле старе зграде, а нове које су грађене биле су скандалозно неукусне куће, сам град веома прљав (неуредне касапнице, патке затворене у писоару хотела Шумадија итд)”.²⁴ Божовић описује Призрен као сличан Битољу, „велик град, чист и леп као какав старац лепе старости, но глух и тих, пуст и обамро као да је чаролијом каког бачен у тешки сан”.²⁵ Да би напредовао, било је неопходно, због трговачког промета, обезбедити добру повезаност са североисточном Албанијом. Једина саобраћајна веза Призрена била је са Урошевцем (60 км) кроз Црнољевски кланац.²⁶ Дописник из Скопља наводи да је саобраћај на путу Скопље–Призрен „био веома жив. Пут се оправљао кулуком и делимично је био одличан. Рђав је и опасан био је део због одроњавања између Скопља и Качаника”.²⁷

Призрен је био политички и економски најважнији центар на албанској граници. Он је, као и Ђаковица, био важна геостратегијска тачка и политичко-економски центар на који је економски била упућена и цела прекогранична зона Црног и Белог Дрима. Био је значајан у оперативном смислу јер је преко њега ишао најкраћи, најважнији операцијски правац са албанске територије ка вододелници између Белог Дрима и Ситнице, тј. између Метохије и косовског платоа и преко њега су се повезивале у ширем смислу операције трупа Косовске дивизијске области са онима на

---

²² *Ревија Туристичког савеза Вардарске бановине Југ*, Скопље, април 1940, 12–14.

²³ *Радничке новине*, 8. април 1938, 2.

²⁴ Архив Југославије (даље АЈ), Фонд Централног Прес-бироа, 38-9-37, Дописник у Скопљу, 20. септембар 1930.

²⁵ Божовић, *н.д.*, 59–61.

²⁶ *Вардар*, 10. јул 1934, 8.

²⁷ АЈ, 38-9-37, Дописник у Скопљу, 20. септембар 1930.

територији Вардарске дивизијске области.²⁸ Такође, преко њега се директно угрожавала железничка пруга Краљево–Косовска Митровица–Урошевац–Скопље. Ђаковица је такође била важан политичко економски центар на Белом Дриму. Преко ње су Албанци добијали ослонац за предузимање операција било према јужном делу Косова и Качанику било према Пећи кроз Дреницу и на северни део Косова у област Косовске Митровице. Такође, преко Ђаковице се најбрже долазило на Милановачку планину са које се угрожавала позадина Призрена преко Црнољеве. Сматрало се да би падом Призрена и Ђаковице пала цела југословенска гранична зона према Албанији.²⁹

Саобраћајне и телеграфско-телефонске комуникације

Након 1912. један од путева који се користио на Косову и Метохији пролазио је кроз Призрен, односно то је био пут Приштина – Штимље – Призрен – Љум Кула дужине 107 км.³⁰ Бранислав Нушић у својим описима помиње пуг Приштина–Призрен.³¹ Проблем је био у томе што су путеви били калдрмисани, засипани туцаником а било је и делова који нису били калдрмисани.³² Радови обављани народном снагом били су углавном на бановинским путевима првог и другог реда. Одзив је 1933. био 67,3%, а ко није хтео да ради могао је своју радну обавезу да откупи, па је у то име било прикупљено око два милиона динара. У Призрену је одзив грађана био 81,2%, а у Приштини 62,5% (док је у Врању 86,8%).³³ У ђаковичком срезу, између осталог, рађено је на обнови пута Призрен–Ђаковица.³⁴ Просечен

²⁸ Гранична линија Косовске дивизијске области према Албанији полазила је са тромеђе између Зетске дивизијске области, Албаније и ове дивизијске области на планини Богићевици, па Чајлска река јужно од Калабака, ка југоистоку вододелницом између Белог Дрима и В. Дрима, високопланинским гребеном М. Ибард, Јуничка планина, М. Зез, потом се спуштала у средњепланинску област Ђаковице и преко Паштрика силазила у клисуру Б. Дрима, одакле се пела на високи масив Коритника са кога се спуштала у долину Плавске реке, па се, прелазећи долину реке Глобочице, пела на Терзијско брдо све до подножја Калабака. Делила се на одсеке северно и јужно од Паштрика. У погледу комуникационе мреже сви прелази били су тешко пролазне планинске стазе, сем једне добре комуникације која је клисуром Белог Дрима везивала Кукус са Призреном.

²⁹ Божица Славковић Мирић, *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941*, (Београд: ИП Просвета, ИП Принцип, 2018), 158.

³⁰ *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 65, 1931, 3.

³¹ Бранислав Нушић, *Косово: опис земље и народа*, (Приштина: Панорама, 2007), 46–53.

³² *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 67–68, 1931, 9–13.

³³ Владан Јовановић, *Вардарска бановина 1929–1941*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2011), 363.

³⁴ *Зетски гласник*, бр. 1–3, 1932.

је пут ширине два метра од Призрена до Речана, чиме је становништво Средачке жупе омогућен лак прилаз Призрену.³⁵ Пут Тетово–Призрен, који је био направљен у новембру 1936, био је дугачак 70 км, висине 2.100 м, на њему је сваки дан радило око 300 радника, надничара и кулучара, а радила је и војска – Призренска пионирска чета која је радила пресецање трасе и минирање док су радници радили на проширењу стазе. Имао је велики значај у економском, туристичком и стратешком погледу. Тако се Вардарска бановина повезала са Зетском, као и са Албанијом.³⁶ Са Косова се ишло у Метохију државним друмовима, од којих је један ишао преко Призрена (пут из Урошевца преко Призрена, Ђаковице и поред Дечана до Пећи). Овај пут, према писању Григорија Божовића, био је један од најлепших и најзанимљивијих у Југославији. Његова траса (од Урошевца, кроз село Кошре, Штимље, Црнојевски кланац, превој Дуље, затим у призренску равницу, у Ђаковицу, подгорјем кроз Истиниће и Дечане, до Пећи) од 140 км била је „модерна, изградња солидна, одржавање врло брижљиво, безбедност апсолутна а лепота предела кроз које се пролазило била је сложена, импресивна и разноврсна”.³⁷

Поред рада на побољшању саобраћајних прилика, радило се и на изградњи већег и модернијег телеграфско-телефонског саобраћаја. Поштански ауто-саобраћај успостављен је први пут 1923. и постојао је на Косову и Метохији на линијама Урошевац–Призрен (60,200 км), Приштина – железничка станица (8 км), Бујановац – Гњилане (34,300 км), Призрен–Ђаковица–Пећ (72,670 км).³⁸ Призрен је имао државну пошту (било их је и у Броду (јужном), Враништу, Гњилану, Дечанима, Ђаковици, Качанику, Ораховцу, Приштини, Србици, Сувој Реци, Урошевцу, Вучитрну, Истоку, Косовској Митровици, Пећи, Подујеву).³⁹

У вези са добро развијеним саобраћајем и телефонским линијама, било је и унапређивање туризма. Туризам у Јужној Србији није био развијен онолико колико је могао да буде, пре свега зато што на први мах није давао директну корист, а и због слабог познавања ових крајева који су били удаљени од аутомобилског пута и железничке пруге.⁴⁰ Краћи боравак на Шар-планини био је омогућен пре свега захваљујући жандармеријским

³⁵ *Правда*, 26. мај 1936.

³⁶ *Вардар*, 3. новембар 1935, 2; *Вардар*, 25. новембар 1936, 2

³⁷ Божовић, *н.д.*, 178–182.

³⁸ Славковић Мирић, *н.д.*, 264.

³⁹ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 10; Виктор Манакин, *Бановина Зетска: општи преглед*, (Цетиње: Кр. банска управа, 1931), 10.

⁴⁰ ”Услови туризма у Јужној Србији”, *Јужни преглед*, март 1931, 129–131; О. Крстић, ”Туризам”, *Споменица двадесетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912-1937*, (Скопље : Штампарија “Јужна Србија”, 1937), 733–738.

станицама и испоставама, које су после потребног проверавања, ставиле на располагање стан и храну.⁴¹ Туристичка линија на Косову и Метохији ишла је и преко Призрена, из Скопља преко Урошевца и Призрена, водила је у Ђаковицу и Пећ па одатле преко Косова Поља и Приштине поново у Скопље.⁴² У *Ревизији туристичког савеза Вардарске бановине Југ* описивале су се лепоте које је требало посетити на Косову и Метохији. За смучарство је истицана Шар-планина, која је представљала сензацију за љубитеље природе.⁴³

Привредне прилике - пољопривреда, индустрија, трговина и занатство

Краљевина Југославија је била земља ситних сељачких газдинстава, односно поседа од 2 до 5 хектара, што је било довољно само за сопствене потребе.⁴⁴ Тако је било и у Призренском округу (33,31%). Већи поседи били су заступљени у минималним процентима у косовско-метохијским срезевима.⁴⁵ На оваквим поседима становништво се углавном бавило пољопривредом. Највише пољопривредног становништва имао је Дренички срез (98,04%), а најмање Шарпланински (64,50%), али је ипак тај проценат био већи од половине становништва овог среза. Био је скроман проценат оних који су зарађивали (у Шарпланинском срезу проценат људи који су се бавили индустријом и занатством износио је 14,08%, док је у Дреничком био само 0,47%).⁴⁶ Према неким статистикама, у односу на укупан број становника у Призрену (18.955), пољопривредом се бавило 23,2, индустријом 30,0, трговином 10,8, банкарством 0,3, саобраћајем 3,2, јавном службом и слободним професијама 10,8, надничарством и дневничарством 10,8, рентијерством 5,9, док је других занимања било 5,8%.⁴⁷

Што се тиче индустријских прилика на Косову и Метохији, њен развој почео је у годинама после Првог светског рата.⁴⁸ Ипак, индустрија није имала замаха јер није било довољно капитала, а и због непознавања прилика

⁴¹ "Услови туризма у Јужној Србији", *Јужни преглед*, март 1931, 129–131.

⁴² *Ревизија туристичког савеза Вардарске бановине Југ*, фебруар 1941, 10–11.

⁴³ *Ревизија туристичког савеза Вардарске бановине Југ*, децембар 1939, 6–14.

⁴⁴ Ј. Вукичевић, "Пољопривреда", *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*, (Скопље : Штампарија "Јужна Србија", 1937), 524–525.

⁴⁵ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ.1, 98–107, 117–121; *Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1937*, 18–111.

⁴⁶ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931*, књ. 4, Присутно становништво по главном занимању, (Београд: Општа државна статистика, 1940), 183, 269–291, 317–333

⁴⁷ Михаиловић, *н.д.*, 805.

⁴⁸ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 14.

странци нису довољно улагали у ову грану привреде.⁴⁹ У индустријска предузећа убрајале су се фирме које су имале више од 20 запослених радника, затим електричне централе и млинови. У Призрену су била два индустријска предузећа (у Приштини пет, Урошевцу три, у Гњилану два).⁵⁰ С обзиром на то да се већина становништва бавила пољопривредом, најразвијенија је била млинарска индустрија. Млин „Бистрица” Тихомира Илића у Призрену био је аутоматски и радио је за потребе своје околине.⁵¹

Иако су Косово и Метохија имали природно богате енергетске изворе (налазишта лигнита сачињавала су преко 50% југословенских резерви), а ни потенцијал река није био за потцењивање, они су ипак мало коришћени. Хидроцентрала у Призрену на реци Бистрици била је подигнута 1929. Ова централа производила је годишње око 180.000 kWh електричне струје од чега је скоро 2/3 ишло за потребе градске уличне мреже, а капацитет се користио са око 70%.⁵²

Што се тиче трговине и занатства, путнички и робни промет је напредовао изградњом железница и захваљујући редовном аутобуском саобраћају. Призрен је, као и Приштина, гравитирао ка Скопљу, које је било центар економске јединице Јужне Србије.⁵³ Призрен је имао и трговачко удружење (имали су га и Гњилане, Грачаница, Ђаковица, Приштина, Урошевац).⁵⁴

У Призрену је 1929. било више муслиманских трговачких радњи (182) у односу на православне (118), а укупно их је било 300 (у Призрену је тада живело 16.487 становника у 3.617 кућа).⁵⁵ Из других градова на Косову и Метохије се извозило у Призрен, на пример из Пећи стока и пасуљ.⁵⁶ Призрен је живео од трговине, заната и пољопривреде јер је сваки други становник имао своју њиву. Увозило се соли за цео округ по 26 вагона

⁴⁹ „Економски преглед: производња Ј. Србије”, *Јужни преглед*, мај 1930, 252.

⁵⁰ Р.С. Пурић, „Радништво и сиротиња Јужне Србије”, *Социјални архив*, август–септембар 1936, 264.

⁵¹ Здравко Петровић, *Индустрија и рударство Јужне Србије*, (Београд: Индустријски курир, 1940), 88.

⁵² *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 14; Милосав Гавриловић, *Привреда Јужне Србије*, (Скопље: „Немања“ задужбинска штампарија, 1933), 66; Петровић, *н.д.*, 88.

⁵³ Милан Чемерићић, „Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912-1937*, (Скопље : Штампарија “Јужна Србија”, 1937), 702–712.

⁵⁴ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 14–15.

⁵⁵ АЈ, Фонд Краљевине Југославије, 74-51-13, Индустрија Јужне Србије са нарочитим погледом на остале гране привредне делатности, Скопље 10. јануар 1929, 5–7.

⁵⁶ Миливоје Савић, *Наша индустрија и занати, њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност*, VII део, (Сарајево: Министарство трговине и индустрије, 1929), 168–169.

месечно и за око 10 милиона динара дувана, као и за 40 милиона динара друге робе. Из Призрена се извозило: 50–100 вагона арпаџика, 50.000 комада кожа јагњећих и јарећих, 100 вагона пшенице, 150 вагона јечма, кукуруз се некада извозио некад увозио, док се стално извозио у Албанију, 10.000 комада оваца и коза, вуне два вагона јер је Горски Котар носио вуну у Тетово, црног лука 10–20 вагона, пет вагона качкаваља, грожђа за Косово до 20 вагона, 20 вагона бостана за Косово, три вагона трешања за Косово, планинског шарског сира један вагон, итд.⁵⁷

Призрен је имао царинарницу преко које се вршио промет са Албанијом. Са албанском државом 1926. године склопљен је Уговор о трговини и пловидби, а ратификован 1929, чиме је било предвиђено уређење пограничних зона између југословенске и албанске државе.⁵⁸ Албанску пограничну зону на сектору Призрен–Кукус чинила су следећа села – Радемир, Терен, Шулани, Планти, Васјат, Чај, Шећина, Фшате, Бузамасе, Штрезе, Топојане, Шиштевац, Ново Село, Борје Оргошт, Штичен, Гостице, Кукус, Подбрег, Бохе (Чезна), Аде, Борзаце, Морина, Домне, Ђинан, Шалчине, Погај, Горезуп, Леш, Ђем, Кишан, Муј, Доц, Ауруле, Дафка, Нифће, Брекиња, Коловод, Лојман, Орешка, Бела, Забаде, Пакиш и Кошариште. За ова села одређена су тржишта: Призрен и Враниште, а путеви: Призрен–Жур–Кукус и Призрен–Враниште–Глобочица и Борје.⁵⁹

Када је почетком фебруара 1935. отворен погранични промет Југославије и Албаније, *Југословенска пошта* је писала да је то било веома важно за економско оживљавање Призрена. Представници пословног света у Призрену намеравали су да успоставе аутомобилски саобраћај између Призрена и Кукеса, где су до тада само двапут недељно, уторком и петком, саобраћала кола која су истовремено превозила и пошту.⁶⁰

Што се тиче занатства, ова грана привреде била је значајна у Јужној Србији, али је развијањем индустрије била смањена њена важност.⁶¹ Од свих заната најбоље су се одржали они који су прерађивали животне намирнице (пекарски, месарски) и они који нису имали конкуренцију фабричке индустрије (молерски, лимарски итд.).⁶² У Призрену су биле 462 занатлије, а упражњавано је 27 заната.⁶³ То су били абацијски, берберски,

⁵⁷ Савић, *н.д.*, 164–166.

⁵⁸ *Време*, 7. октобар 1929; *Трговински гласник*, 4. септембар 1929; *Политика*, 1. август 1929.

⁵⁹ *Вардар*, 17. јул 1934.

⁶⁰ *Југословенска пошта*, 9. фебруар 1935.

⁶¹ „Економски преглед: производња Ј. Србије”, *Јужни преглед*, мај 1930, 253; Гавриловић, *н. д.*, 72–73.

⁶² Раде Перовић, *Краљевина Југославија: кратак преглед*, (Скопље: Издавачка књижевница ”Славија”, 1937), 30–31.

⁶³ Р. С. Пурић, „Радништво и сиротиња Јужне Србије”, *Социјални архив*, август – септембар 1936, 265.

бачварски, бојацијски, браварски, ћурчијски, ковачки, кројачки, мутавцијски, поткивачки, лончарски, месарски, обућарски, опанчарски, пекарски, столарски, кујунцијски, млинарски, кожарски, ужарски, ћебецијски, сајцијски, казанцијски, зидарски, молерски, лимарски (тенецијски), седларски, самарцијски, коларски, свећарски, токарски, фотографски, капарски, пушкарски и сапунцијски занат.⁶⁴

Занатска радиност је углавном подмиривала домаће потребе, пре свега због конкуренције солунског трга, али и због недостатка капитала и услова за проширење рада. Кујунције су се бавиле и израђивањем срмом (филиграном) што је било веома развијено у Призрену. У овом граду су занатлије такође ткали луксузна платна са свилом и слали их на пазаре у Приштину, Велес, Битољ итд.⁶⁵

Просветне и здравствене прилике

Законом о народним школама од 5. децембра 1929. настава је у народним школама постала општа и обавезна у целој Краљевини Југославији. Народна школа је обухватала основну и вишу, а обе су трајале по четири године.⁶⁶ Закон је предвиђао, мада нереално, отварање основних школа онде где је у околини од четири км у полупречнику имало најмање 30 деце обавезне да похађају школу, као и да је у областима где је приступ био отежан, школа могла бити отворена и са 20 ученика.⁶⁷ На Косову и Метохији је мрежа школа била ретка, 1930/31. свакој школи је у просеку припадало чак 354 домаћинства и 2.296 становника, иако је једна школа захватала 45,16 км², са 5,89 насеља.⁶⁸ Према статистичким подацима мреже основних школа 1930/1931, школски надзорник у Призрену имао је надлежност за Шарпланински, Горски и Подримски срез. Тај простор обухватао је 36 основних школа са 75 школских соба, а просечна удаљеност школе била је око пет км.⁶⁹

⁶⁴ Владан Виријевић, „О занатству и трговини у градским насељима Косова и Метохије 1918-1941”, *Баштина*, 22/2007, 234.

⁶⁵ Нушић, *н.д.*, 63–64.

⁶⁶ Момчило Исић, *Основно школство у Србији 1918–1941*, I, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2005), 18–57; Ранко Пејић, „Школство у Југославији 1918–1985”, *Југословенска држава 1918–1998*, (Београд: Институт за савремену историју : Институт за новију историју Србије : Војноисторијски институт ; Подгорица : Историјски институт Црне Горе, 1999), 585-587.

⁶⁷ Љубодраг Димић, *Културна политика у Краљевини Југославији*, књ. 2, (Београд: Стубови културе, 1996), 123–125.

⁶⁸ АЈ, Фонд Министарства просвете Краљевине Југославије, 66-1821-1841, Полугодишњи извештај о основним школама среза Подгорског за школску 1928/29.

⁶⁹ *Алманах Краљевине Југославије*, IV, *Вардарска бановина-општи преглед*, 9.

Према Закону о средњим школама из 1929, требало је да ове школе буду државне или самоуправне, док је могућност отварања приватних средњих школа била искључена.⁷⁰ У односу на основне школе, средње школе су се налазиле у бољим приликама. Ипак, имале су проблема са неадекватним зградама, каква је била и гимназија у Призрену. Ова школска зграда је 1933. била замењена новом зградом.⁷¹ Међу средњим школама, требало би издвојити Призренску богословију, која је између два светска рата имала водеће место међу богословијама у Краљевини Југославији.⁷²

Наставни кадар у основним и средњим школама био је недовољан јер су многи желели премештај због удаљености (Призрен су називали „југословенски Сибир“), културне заосталости, тешких и скупих животних прилика и оскудице у становима. Осим тога, није било додатка за јужне крајеве нити признања дуплих година службе.⁷³ Гимназија у Призрену је остављала најбољи утисак по стручности наставника.⁷⁴

Поред просветних, југословенска држава покушавала је да уреди здравствене прилике у земљи. Органи и установе социјалне и здравствене управе били су хигијенски заводи у седишту сваке банске управе, домови народног здравља, здравствене станице, државне и бановинске болнице, инвалидски и дечији домови, лечилишта и стручни референти код општинских управних власти. Стручни орган банске управе за све здравствене послове био је срески санитарски референт.⁷⁵ Док је делокруг Хигијенског завода обухватао целокупну територију бановине, дотле се делатност домова народног здравља простирао на један или више срезова. У Призрену је постојао дом здравља са здравственим станицама у Враништу, Ђаковици, Ораховцу и Сувој Реци.⁷⁶ Такође, у Призрену су биле и две апотеке.⁷⁷

Због недовољног броја државних лекара, Закон о здравственим општинама од 1930. предвидео је стварање самосталних и удружених здравствених општина. Самостална здравствена општина била је у Шарпланинском срезу

⁷⁰ Димић, *н. д.*, књ. 2, 154.

⁷¹ АЈ, 66-851-1275; АЈ, 66-746-1201.

⁷² Више о Призренској богословији погледати: Владимир Бован, *Призренска богословија*, (Ниш: Српска православна богословија Светог Кирила и Методија, 2007); Божица Славковић, „Рад Призренске богословије 1929–1937“, *Лесковачки зборник*, LIII 2013, 58–69.

⁷³ АЈ, 66-851-1275.

⁷⁴ АЈ, 66-1401-1589, 23. мај 1931.

⁷⁵ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38* (Београд, издање Централног хигијенског завода 1939), 11–15; Јовановић, *н. д.*, 470.

⁷⁶ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 15; *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38* (Београд: Централни хигијенски завод), 13–15; Стеван З. Иванић, *Потребе здравствене службе у Југославији* (Београд: Централни хигијенски завод, 1940).

⁷⁷ *Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед*, 16.

са седиштем у Призрену (16.146 становника).⁷⁸ Најважније и неопходне установе здравствене службе биле су болнице, које су се делиле на опште испецијалне, јавне и приватне. Јавне болнице биле су државне, бановинске и општинске. У Призрену је била бановинска болница. Око подизања те болнице, биле су извесне несугласице на које наилазимо у архивским документима. У Призрену је болница требало да се подигне (према градском поглаварству већином муслиманских гласова) на општинском плацу поред пута за Ђаковицу, али је православно становништво било против тога јер је то био маларичан крај. Призренски епископ Серафим је предлагао да се болница подигне југозападно од Призрена, али су муслимани били против јер се тај плац налазио поред њиховог напуштеног гробља, па су се бојали да се и гробље не узме за плац болнице.⁷⁹ Болница у Призрену имала је највећи број зграда (12) са такође највећим бројем болесничких соба (24).⁸⁰ Ова болница имала је 162 одељења: унутрашње одељење са 65 постеља, хируршко одељење са 65 постеља, одсек за кожне и венеричне болести уз хируршко одељење са 32 постеље.⁸¹ Болница у Призрену је 1936. године имала највећи број особља, имала је два лекара, четири апотекара, хемичара, административних чиновника, пет сестара, лабораната и болничара, пет послужитеља и три припадника стручног и помоћног особља.⁸²

Верске прилике

На подручју Старе Србије почетком 1931. налазило се 126 православних цркава. У Шарпланинском срезу била је 21 црква, док у Горском срезу није била ниједна. У Призренском архијерејском намесништву бие су 33 цркве, а укупно 25.057 православних становника, односно на једну цркву је било 759 људи.⁸³

⁷⁸ *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 28, Скопље 1930, 7, бр. 29, 1930, 4-7; *Илустровани званични алманах- шематизам Зетске бановине*, (Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине, 1931), 130

⁷⁹ Славковић Мирић, *н.д.*, 367.

⁸⁰ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, 16, 222–244; Јовановић, *н. д.*, 468; Момчило Павловић, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Ратомир Милекић, *Косово и Метохија: век важних догађаја: 1912–2012*, (Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Центар за истраживање и публикавање, 2012), 44.

⁸¹ *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, 222–244; *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937–38*, 50–53; *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 38, Скопље 1930, 3; *Службени лист Вардарске бановине*, бр. 27, Скопље 1930, 2.

⁸² *Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1936*, 222–244.

⁸³ Момчило Исић, *Сељаштво у Србији: 1918-1941. Књ. 1, Социјално-економски положај сељаштва. Том 1*, (Београд: Институт за новију историју Србије, 2000), 417–418.

Што се тиче муслиманског становништва, на простору Старе Србије крајем 1930. налазило се 185 џамија у сеоским општинама, а у варошким градским општинама 114. У Шарпланинском срезу ниједна сеоска општина није имала џамију. У тим општинама је укупно живело 20.245 муслимана, али је зато у Призрену било 45 џамија на 12.184 становника.⁸⁴

Католици нису били етнички хомогени на Косову и Метохији иако су били малобројни. Уочи Првог светског рата најбројнији су били у Призрену (као и у Ђаковичкој и Пећкој парохији и у Јањеву). Никола Жутић у свом истраживању наводи да је у Призренској парохији било 1.988 католичких становника, односно 346 кућа.⁸⁵ Албанских католика било је управо највише у Призрену и по селима у Метохији и око Призрена.⁸⁶ У Призрену је био изграђен манастир Милосрдних сестара, а манастир Пресветог срца Исусова имао је пет сестара и држао је школу са албанским наставним језиком.⁸⁷ Дописник Централног пресбирора из Скопља истицао је да је призренски бискуп Иван Гнидовец саветовао вернике да се покоравају законима и да поштују наредбе власти. Он за њега наводи да „са својих 58 година располаже великом енергијом. Од 6.200 динара плате он око 10. сваког месеца нема ништа, јер све разда. Станује у два бедна собичка, устаје у четири и ради до дубоко у ноћ, лишавајући се јела, пића и постеље (спава на поду)”. За свој семинар добијао је помоћ од холандских и америчких католика. На својој територији имао је 25.000 католика, а свега 17 свештеника. Такође, истицао је и његову хуманост („Једном је ишао 10 км на коњу до села, вратио се по лекара у Призрен ставио га на коња, одвео болеснику и вратио га у Призрен”). „Зато је додуше мало цењен код Арнаута, који би га волели видети с пратњом и са оружјем, али га интелигенција веома цени, више него наше владике, који иду у село само ако им се плати 500 динара, што се прича за призренског и штипског владику”.⁸⁸

Закључак

Призрен и Призренски округ имали су богату привредну, политичку, верску и културну традицију. Призрен је био један од малобројних градова на Косову и Метохији (то су још били Пећ, Приштина и Косовска Митровица). Имао је хидроелектричну централу, клиницу, пијаце, водовод и канализацију, школе, читаонице, Народно купатило и зграду царинарнице. Држава је подигла Гимназију, Окружни суд и Расадник. Пут Тетово–Призрен био

⁸⁴ Исић, *н.д.*, 498.

⁸⁵ Никола Жутић, *Ватикан и Албанци у првој половини 20. века*, (Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000), 14.

⁸⁶ Филиповић, *н.д.*, 427.

⁸⁷ Жутић, *н.д.*, 15.

⁸⁸ АЈ, 38-9-37, Дописник у Скопљу, 20. септембар 1930.

је веома значајан у економском и туристичком погледу, развијале су се телефонско-телеграфске комуникације, а Шар планина била је туристичка атракција. У Призрену се већина становника бавила индустријом, пре свега млинарском јер је пољопривреда била важна грана привреде. Имао је развијену трговину и занатство, мада је су ове гране опадале због пораста индустрије и њених производа. Просветне и здравствене прилике нису биле адекватне, као ни у свим деловима Косова и Метохије, али се Призрен истицао по Богословији и по болници са највећим бројем зграда. Такође, Призрен је био важна геостратегијска тачка и политички економски центар. У годинама пред Други светски рат Призрен и околина су почели да опадају због затварања границе са Албанијом, али је ипак Призрен остао симбол царског града са посебним менталитетом који га и дан данас издваја од осталих градова у целој Србији.

Необјављени извори:

Архив Југославије, Фонд: Двор Краљевине Југославије (72); Министарство просвете Краљевине Југославије (66); Председништво Министарског савета – Централни прес-биро (38).

Архив Србије, Збирка докумената Безбедносно-информативне агенције.

Литература:

Алманах Краљевине Југославије, Бановина Вардарска – општи преглед, Скопље: Краљевска банска управа, 1931.

Бован, Владимир, *Призренска богословија*, Ниш: Српска православна богословија Светог Кирила и Методија, 2007.

Божовић, Григорије, *Слике Косова и Метохије: путописи и репортаже*, Приштина: НУБ „Иво Андрић”, 2006.

Виријевић, Владан, „О занатству и трговини у градским насељима Косова и Метохије 1918-1941”, *Баштина*, 22/2007, 231-241.

Вукановић, Татомир, *Срби на Косову, књ. 2*, Врање: Нова Југославија, 2007.

Вукичевић, Ј., „Пољопривреда”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*, 524-525, Скопље : Штампариија „Јужна Србија“, 1937.

Гавриловић, М.Р., *Привреда Јужне Србије*, Скопље: „Немања“ задужбинска штампариија, 1933.

Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа, Београд: Централни хигијенски завод, 1937-1940.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921, Београд: Општа државна статистика, 1932.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књ. 1, Присутно становништво, број кућа и домаћинства, Београд: Општа државна статистика, 1937.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књига 2, Присутно становништво по вероисповести, Београд: Општа државна статистика, 1938.

Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. марта 1931, књ. 4, Присутно становништво по главном занимању, Београд: Општа државна статистика, 1940.

Димић, Љубодраг, *Културна политика у Краљевини Југославији*, књ. 2. Београд: Стубови културе, 1996.

Жутић, Никола, *Ватикан и Албанци у првој половини 20. века*, Београд: Центар за савремену историју југоисточне Европе, 2000.

Иванић, Стеван З., *Потребе здравствене службе у Југославији*, Београд: Централни хигијенски завод, 1940.

Илустровани званични алманах - шематизам Зетске бановине, Цетиње: Краљевска банска управа Зетске бановине, 1931.

Исић, Момчило, *Основно школство у Србији 1918-1941, том 1*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2005.

Михаиловић, Ј., „Развитак градова и варошица од ослобођења до данас”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*. Скопље : Штампарија „Јужна Србија“, 1937.

Момчило Исић, *Сељаштво у Србији: 1918-1941. Књ. 1, Социјално-економски положај сељаштва. Том .*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2000.

Јовановић, Владан, *Вардарска бановина 1929-1941*, Београд: Институт за новију историју Србије, 2011.

Крстић, О., „Туризам”. *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912-1937*, 733-738, Скопље : Штампарија „Јужна Србија“, 1937.

Манакин, Виктор., *Бановина Зетска: општи преглед*, Цетиње: Кр. банска управа, 1931.

Николић, Горан, „Кретање становништва Косова и Метохије између два светска рата,” *Нова српска политичка мисао*, 2006 (дебате).

Нушић, Бранислав, *Косово: опис земље и народа*, Приштина: Панорама, 2007.

Павловић, Момчило, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Ратомир Милекић, *Косово и Метохија: век важних догађаја: 1912–2012*, Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Центар за истраживање и публикување, 2012.

Пејић, Ранко, „Школство у Југославији 1918–1985”, *Југословенска држава 1918–1998*, 585-587, Београд: Институт за савремену историју

: Институт за новију историју Србије : Војноисторијски институт ; Подгорица : Историјски институт Црне Горе, 1999.

Пенев, Горан, *Жена и рађање на Косову и Метохији*, Београд: Центар за демографска истраживања Института друштвених наука, 1998.

Перовић, Раде, *Краљевина Југославија: кратак преглед*, Скопље: Издавачка књижарница „Славија”, 1937.

Петровић, Здравко, *Индустрија и рударство Јужне Србије*, Београд: Индустијски курир, 1940.

Савић, Миливоје. *Наша индустрија и занати, њине основице, стање, односи, важност, путеви, прошлост и будућност*, VII део. Сарајево: Министарство трговине и индустрије, 1929.

Симеуновић, Владимир, *Становништво Југославије и социјалистичких република 1921–1961*, Београд: Савезни завод за статистику, 1964.

Славковић, Божица, „Рад Призренске богословије 1929–1937”, *Лесковачки зборник*, LIII 2013, 58–69.

Славковић Мирић, Божица, *Политичке, економске и културне прилике на Косову и Метохији 1929-1941*, Београд: ИП Просвета: ИП Принцип, 2018.

Статистички годишњак Краљевине Југославије за 1929, књ. 1, Београд: Општа државна статистика, 1932.

Статистички годишњак 1938–1939, књ. 9, Београд: Краљевина Југославија, Општа државна статистика, 1939.

Статистички годишњак 1940, књ. 10, Београд: Општа државна статистика: Државна штампарија, 1941.

Филиповић, Миленко, „Етничке прилике у Јужној Србији”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије : 1912-1937*, 387-497, Скопље: Штампарија “Јужна Србија”, 1937.

Хадри, Али, *Косово и Метохија у Краљевини Југославији*, Београд: б.и, 1969.

Чемериќић, Милан, „Трговина, занатство, индустрија, кредитне установе од 1875 до 1937”, *Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије: 1912-1937*, 685-732, Скопље : Штампарија „Јужна Србија“, 1937.

Summary

Božica Slavković Mirić

THE CITY OF PRIZREN AND THE SURROUNDINGS BETWEEN THE TWO WORLD WARS

Prizren and the Prizren district had a rich economic, political, religious and cultural tradition. Prizren was one of the few cities in Kosovo and Metohija

(there were also Peć, Priština and Kosovska Mitrovica). It had a hydroelectric power plant, a slaughterhouse, markets, water supply and sewerage, schools, reading rooms, a public bath and a customs office building. The state built the Gymnasium, the District Court and the Nursery. The Tetovo-Prizren road was very important, telephone and telegraph communications were developed, and Šar planina was a tourist attraction. In Prizren, most of the inhabitants were engaged in industry, primarily milling because agriculture was an important branch of the economy. It had developed trade and crafts, although these branches declined due to the development of industry and its products. Educational and health conditions were not adequate as in all parts of Kosovo and Metohija, but Prizren stood out for the seminary and the hospital with the largest number of buildings. Also, Prizren was an important geostrategic point and political economic center. In the years before the Second World War, Prizren and its surroundings began to decline due to the closing of the border with Albania, but Prizren still remained a symbol of the imperial city with a special mentality that sets it apart from other cities in all of Serbia.